

Párizsi galambok

Számomra a párizsi galambok nem elsősorban a Tuileriák, a Luxembourg, vagy a Monceau park madarait jelentik. A francia főváros déli városrészében, Montrouge-ban vannak az „én galambjaim”, akikkel legtöbbször találkozom párizsi utam során. Nagy Pál barátom íróasztalánál ülve kitekintek az ablakon, s a szemközti, öregedő szomorúfüzfőn egy vagy két galamb pihen. Miközben én itt bent olvasok és írok, ők ott kint élik „madár-létüket”. Néha elszállnak, majd visszatérnek. Amikor fel-feltekintek a papírról, változik a kép. Ők az én állandó társaságom, ha egyedül vagyok a Montrouge-i lakásban. Most, hogy már legalább tízedik alkalommal élem át mindezt, úgy gondoltam, papírra vetem párizsi élményeimet.

A francia fővárosban 1978-ban – még egyetemistaként – jártam először két barátommal. Akkoriban háromévente lehetett Nyugatra utazni turistaként. Mi akkor voltunk először Európa gazdagabb/szabadabb felében. Sokat akartunk látni! Ki tudja, mikor jöhetünk újra? A hátizsákot teleraktuk májkrém-mel, különleges vagdalt hússal (akkoriban ezt „gyíkhúsnak” nevezték), és más egyéb tartós élelmiszerrel. Irány Nyugat! Pontosabban Dél. Ugyanis Bécsből Velencébe utaztunk. Majd Firenze és Pisa. (A vasútállomáson és a Ferde torony lábánál aludtunk hálósákban.) Következett Avignon a pápák palotájával és a híres kicsi híddal, amelyről egykor szállt az ének. Következett a Loire-nál Tours és Blois. A többi kastély nem jöhetett szóba, mert csak vonattal utaztunk. Budapesten Interrail bérletet váltottunk. Mivel az egyetemen külön órákat hallgattunk a gótikáról, ezért úgy döntöttünk, hogy megnézzük a Párizs környéki katedrálisokat. Rouen, Amiens, Laon, Reims, Orleans, Chartres, Saint Denis. Nem kis élmény volt! Tudom javasolni a gótika iránt rajongóknak! E „rövid” kitérő után érkezünk Párizsba. A Gare de l'Est volt a bázisunk – itt aludtunk az előző évben Krakkóban vásárolt, strapabíró, lengyel hálósáékunkban. Valaha Ady Endre és mások is ide érkeztek, hogy felfedezzék a „fények városát”. Eddig maximum egy napot töltöttünk egy-egy városban. Emlékezetem szerint akkor négy napot szántunk Párizsra. Tudtuk, ennyi idő kevés. Csak a vágyat ébreszti fel, hogy vissza kell térni! De mégis, sokat akartunk látni! Előttünk volt még Anglia – gótikus katedrálisaival -, Skócia, Belgium, Hollandia, Németország és újra Ausztria. Minél több élményt akartunk felhabzsolni, amennyit csak időnk és pénzünk engedett. Sokat úgy sem tudtunk aludni a vasútállomásokon... Eiffel torony, Diadalív, Notre Dame - sorolhatnám a mindenki által ismert látnivalókat. Nekem akkor a Pompidou Központ és a szerteágazó vonalaival szinte mindenhová elszállító metró tetszett. Azóta is ámulatba ejt a 16 metróvonal, plusz az 5 HÉV (RER). Somlyó György 1947-ben (!) a következőt írja erről a fantasztikus közlekedési rendszeréről: „Alagúttal, folyosókkal, fordulókkal, korlátokkal, önmaguktól csukódó ajtókkal, mozgólépcsőkkel, felvonókkal, hidakkal, felül- és aluljárókkal, nyilakkal, feliratokkal, jelzésekkel és naponta új színekben virító plakátokkal, térképekkel, váltókkal és automatákkal kápráztatott el.” Pedig 4 évvel később kezdték építeni a földalattit, mint Budapesten... Párizs után néhány nap London következett. Majd a környéke – Canterbury, Oxford, Cambridge, Ely, Lincoln, Windsor. Bristol az egyik barátom rokona miatt. Ahonnan egy napra elmentünk Weymouth-ba, tengerpartra strandolni – ez volt a pihenőnap. (Itt tapasztaltuk meg a saját bőrünkön a tenger hús vizét és láthattuk a tengerjárást, az ár-apály jelenségét.) Voltunk Peterborough-ban, megcsodáltuk a York-i és a Durham-i katedrálisokat. Végül elzarándokoltunk a skótok gyönyörű fővárosába, Edinburgh-ba. Visszafelé a vonaton mulatozó futballszurkolók közé csöppentünk. Együtt futott be velünk a „vidám” vonat Londonba. Az angliai élmények után áthajóztunk Belgiumba. Oostende, Brüsszel után egy napot töltöttünk Amsterdamban. Majd egy magyar katolikus papnál töltöttük az éjszakát Hertogenbosch-ban. Köln, Kolblenz, Innsbruck, Salzburg, Kufstein és a „végállomás” újra Bécs. Innen már csak egy ugrás volt az „ott-

honos” budapesti Keleti pályaudvar. Egy hónap után tértünk haza. Szinte végig hálósákban aludtunk, parkokban, vasútállomáson, vonaton – a májkrém és a „gyíkhús” elfogyott. Ideje volt hazaérkezni! Ez volt az első utam Nyugaton.

Később kiderült, nem három év következett ezután. Történt ugyanis, hogy Kazincbarcikán az egy éves tanári munkám során az iskolában meglátogattak a civil ruhás elhárító tisztek. Londonba készültem, egy intenzív angol nyelvtanfolyamra, amiről a BBC magyar adásából értesültem. Ezt bizonyára megtudták az „elvtársak”. A kb. egy órás beszélgetés után közölték: „ugye megérti, hogy magát nem engedhetjük Nyugatra?” Költői kérdés volt, amire nem vártak választ. Hamarosan meg is érkezett a rendőrségtől útlevelkérelemre az elutasítás: „külföldre utazása a Magyar Népköztársaság érdekeit sérti.” 1981-et írtunk.

A júliusi délelőtt, a Montrouge-i lakás íróasztalánál próbálom rendezni gondolataimat... 9 óra 20 perc – rövid pihenőre megérkeztek a galambok. Ők nem tartanak olyan rendszert, mint a szemközti utcán közlekedő 68-as busz. Körülöttem könyvek. Belelapozok a Bajomi Lázár Endre által szerkesztett *A magyar Párizs* című kötetbe (Budapest, 1978.). „Párizsban virradtunk fel december 3-án ezer szép remény s ezer vágyódások közt...” – írja Bölöni Farkas Sándor 1830-ban. Szepsi Csombor Márton 1618-ban Párizst járva így fogalmaz: „Valahová eltekint ember, mindenütt az elmének csudáit láthatja...” Úgy vagyok ebben a lakásban, hogy sajnálom elhagyni, hiszen oly sok olvasnivalót találok. De hát mégiscsak Párizsban időzöm! Persze, ha elmegyek, nehezen térek vissza, hiszen élményt jelentenek a múzeumok, templomok, utcák, terek és a szépen gondozott parkok. Szeretek kószálni a város utcáin...

1986-ban – nyolc év után – tértem újra vissza Párizsba. Bordeaux-ból kaptam meghívólevelet. Így könnyebben kiengedtek, mert kevésbé vettem igénybe a valutakeretet. Először utaztam repülőn. Novemberben jártunk. Budapesten ködös, nyálkás idő volt, amikor felemelkedett a gép. Ahogy átértünk Ausztria fölé, gyönyörűen sütött a nap – egészen Párizsig. Hamarosan hozták a remek enni-innivalót. (Akkor még legendás kínálata volt a Malév gépeknek.) A mellettem ülő, orosz származású útitársammal Egri bikavért kóstoltunk. Vidáman érkezünk az Orly repülőtérre. Egy éjszakát Vasarely egyik tanítványánál töltöttünk. Másnap irány, a Garonne folyó torkolatában található város. Közel egy hónapot töltöttem Bordeauxban. Az ottani barátomnak köszönhetően külföldi fiatalokkal franciát tanultam. Többször kirándultunk a környéken (tengerpart, műemlékek, stb.), jazzkoncert, vacsorák színesítették a programot. Igyekeztem megismerni a helyi emberek mindennapi életét. Nagyon felkészült tanárok tartották az órákat, a sokfelől érkező diákok nyitottak, toleránsak és igyekvők. Mindenki jobban beszélt nálam az itteniek nyelvét, én viszont – hála az otthoni előtanulmányoknak – jól olvastam. Többször elmentem focizni az egyetemistákkal. Amikor kiderült, hogy magyar vagyok, mindenki Puskás nevét emlegette, sőt akadtak olyanok is, akik fel tudták sorolni az Aranycsapat tagjait. (Így szembesültem azzal, hogy ki a 20. század legismertebb magyarja!) Büszkén, és nagy elánal rúgtam a „bőrt”, messze nem olyan jól, mint a sokak által ismert magyarok. Egy itthon tiltott magyar szerző könyvét is megvásároltam az egyetemi könyvesboltban. Agnes Heller: *La théorie des besoins chez Marx* (1978) – ma is öröm. Gyorsan teltek a napok, de a francia tudásom lassan gyarapodott. Lám, az egy hónap erre nem nagy idő. Vagy én nem voltam elég szorgalmas...

Olcsón, bár meglehetősen viszontagságos körülmények között jutottam vissza Párizsba. Egy Bordeaux-i fiatal pár örökölt egy kicsi fővárosi lakást. Kis Renault furgonnal indultak egyik este felújítani az örökséget. Társultam hozzájuk, potyautasnak. Fesztékes vödron ültem egész éjszaka, míg nem hajnalban Párizsba értünk. Fárasztó, de ingyenes utazás volt! A Bordeaux-i barátom amerikai ismerősének rue de l'Université-n lévő szobájába költözhettem (a 19. század közepén – a szabadságharc után – ebben az utcában a 7. számú házban lakott Irányi Dániel), az amerikai kollégiumban laktam még néhány napot. Ez az Eiffel torony közelében található. Így reggelenként a Mars mezőn futottam néhány kört. December közepe volt. Karácsony előtt gyönyörű a város. („Óh, az élet nem nagy vigalom sehol. De ámulni lehet.” – írta egykor Ady Endre.) Sajnáltam, hogy egyedül vagyok – nincs kivel megosztanom az élményt! Vártam

a hazautazást. Nem tagadom, honvágyam volt – no meg az éhség is hajtott. Eszembe jutott Wesselényi Miklós, aki a reformkorban az útinaplójában a következőt írta: „Sajnálom, hogy testem kövérsége és erszényem soványsága miatt nem mindig tehetek eleget ínyem kívánságának.” Sajnos Orlyról a gép késve indult. Nagyon vártam a repülő emelkedését – és az ebédet! Párizsban, kicsit fúj a szél. Általában ilyen idő van itt júliusban. Fejtő Ferenc önéletrajzában írja: „A párizsi éghajlat meglepetéseket tartogatott a számunkra. Délszaki városnak képzeltük Párizst, ahol májustól kezdve állandóan szép idő van. Nos, a valóság egészen más volt. Elmúlt a május, a június, a július és az augusztus, és a nyári ruháink a bőröndben maradtak. Nem volt nap, hogy ne esőkabátban vagy esernyővel kellett kimennünk az utcára... Hitetlenkedő csodálattal néztem a párizsiakat, akik könnyű öltözékben sétálgattak, nyilván abban a meggyőződésben, hogy nyár van.” (*Budapesttől Párizsig*) Radnóti úgy fogalmazta ezt meg, hogy „Délben még nyár volt s délután esős homlokkal vendégségbe jött az édes ősz.”

Csak egy magányos galamb ül a fűzfán. Körülöttem könyvek sokasága, amiből néhányat vendég-látóm írt. (Aki a mi lakásunkban nyaral Magyarországon – a napos Pannóniában.) És persze itt vannak a *Magyar Műhely* számai, amelyet évtizedeken át itt szerkesztettek és adtak ki. Nagy Pál íróasztalánál nemcsak az ő könyvei születhettek, hanem másoké is. Hiszen nyaranta, míg Pali a Balatonnál üdült, addig több irodalmár töltötte itt a heteket ebben a kicsi, de szellemi termékekben gazdag Montrouge-i lakásban. Bizonyára ők is itt ültek az íróasztalnál, és talán látták a fűzfán tollászkodó galambokat is...

Párizs felhői
bordásan, puhán
vonultak át
az Atlanti Óceán
felől és közéjük kétágú villát
szúr a Notre Dame

Weöres Sándor: *Párizs felhői*

1989-ben jöttem újra Párizsba. Akkor már ismertem Nagy Pált. Lakást cseréltünk: ő az én keszthelyi, én az ő párizsi lakásában töltöttem három hetet. Tartottam egy előadást a Magyar Nyelv és Kultúra Franciaországi Barátainak Körében. A keszthelyi Fesztetics családról beszéltem az érdeklődő hallgatóság előtt. Az előadás után kérdések voltak, majd – ahogy az erre felé szokás – egy kávéházban kötöttünk ki. Hosszasan beszélgettünk – az utolsó metró vitt haza. Itt volt a párizsi magyar kulturális attasé és egy feltűnően nagy műveltségű, széles látókörű fiatalos férfi, Vázsonyi Vilmos is. Ez utóbbival elsősorban öséről, a sümegi származású, kiváló liberális politikusról beszélgettünk. Szellemi gazdagodás volt az este. Évekkel később olvastam halálhírét, méltatását a *Népszabadság*ban.

1989 a nagy francia forradalom bicentenáriuma. Sokféle módon emlékeztek meg erről Párizsban. A szokásosnál is nagyobb volt a parádé július 14-én. Az Avenue des Champs Élysées-n a forradalom parfümjét kínálták, a Louvre-ban ajándékokat osztogattak (ma is örzöm és használom a könyvjelzőt), sokféle, erre az alkalomra készített képeslap és kokárda kapható. A Parc de la Villette-ben színészek mutatták be forgószínpad szerűen a forradalom és Napóleon uralmának legfontosabb eseményeit. A Pompidou Központban elsősorban a Császárról emlékeztek meg. Ekkor néztem meg először a sírját az Invalidusok templomában. De nem hagytam ki a Hadtörténeti Múzeum (Musée de l'Armée) gazdag gyűjteményét sem.

Felkerestem a Párizsban élő szociológust, Kemény Istvánt. Kiváló Bordaeaux-i bor mellett hosszasan elbeszélgettünk. A hazaérkező Passuth Krisztina vetett véget az eszmecserének. Terveztem, hogy megírom a vele készült beszélgetést, de a rendszerváltás előszele elsöpörte ezt az elképzelést. Kb. 20 évvel később az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára egyik kiadványában olvastam, hogy jelentés készült rólam a tervezett Kemény-interjú kapcsán...

Ebben az évben ismerkedtem meg a Place de la Republique közelében található Katolikus Magyar Misszió vezetőjével, Molnár Ottó atyával. A fiatal pappal összebarátkoztunk, a későbbi párizsi látogatásaim során is mindig felkerestem. Néhány éve Graz-ban szolgálja az Urat és a híveket.

Egy másik élet (2009) olvasom Nagy Pál egyik legutóbbi könyvének címét. A *Reménység, hosszú évek* című novelláskötet Párizsban a *Magyar Műhely* kiadásában 1964-ben jelent meg, 4 évvel később a *Hampsteadi semmittevők* regény, amely a következő évben már franciául is olvasható volt. *Monologium* (1971). Majd jöttek a vizuális szövegek magyarul és franciául: *Satisfaction* (f.-1971.) *Journal in-time* (m.-1984, f.-1994.). A filozófiai és az irodalomtörténeti érdeklődés termelte ki a „*Posztmodern*” *háromszögelési pontok: Lyotard, Habermas, Derrida* (1993), *Korszerűség/kortárs irodalom* (1978), *Az irodalom új műfajai* (1995), *Az elérhetetlen szöveg. Prae-palimpszeszt* (1999) köteteket. És jöttek az önéletrajzi kötetek magyarul és franciául: *Journal in-time-él(e)tem 1-2-3.* (2001-2002-2004), *La vie qui m'a vécu (Journal in-time)* (2007). Ha csak Nagy Páltól akarok olvasni az ő lakásában, akkor sem fogok unatkozni napokig (hetekig?). Éjjel esett az eső, a szemközti fűzfán az egyik madár-ismerősöm tollászkodik, napozik. Ma kicsit későn jött, már azt gondoltam cserbenhagyott. Pedig időben érkezett – reggel 9 óra van.

1990-ben cserkészeket kísértem Párizsba. (Állítólag indulásunk helyszínét ezért nevezik Keszthelyen Párizsi udvarnak.) Részben az itteni 82. sz. Petőfi Sándor Cserkészcsapat (Molnár atya) vendéglátását élveztük. Kalandos, élményekkel teli út volt, a sok vidám fiatallal egy új világot megismertetni. Nagyon takarékosan – cserkészekhez méltóan – éltünk a nagyváros szélén. Egy sportcsarnokban kaptunk szállást, magunknak főztünk...

Felkerestünk néhány magyar vonatkozású helyet. Radnóti Miklós emléktáblája – rue Cujas. (Régen az utca neve Pofabeverő volt.) A 16. számú épület a Hotel des 3 Colléges, ebben a szállodában lakott a magyar költő 1937-ben és 1939-ben.

A Boulevard St Michel s a Rue
Cujas sarkán egy kissé lejt a járda.
Nem hagytalak el gyönyörű
vad ifjúságom, hangod mintha tárna
visszhangzana, szívemben szól ma még.
A Rue Monsieur le Prince sarkán lakott a pék.

S balról, a park nagy fái közt
az egyik úgy sárgált az égre, mintha
előre látná már az őszt.
Szabadság, hosszucombu drága nimfa,
aranyló alkonyatba öltözött,
bujkál-e még a fátylas fák között?

Mint hadsereg vonult a nyár,
port vert az úton és dobolva izzadt,
hűs pára szállt utána már
s kétoldalt szerteszét lengett az illat.
Délben még nyár volt s délután esős
homlokkal vendégségbe jött az édes ős...

Radnóti Miklós: *Páris* (részlet)

Szintén a Szent Mihály útja közelében, az Odéon Színháznál van Ady Endre emléktáblája (3, rue Casimir-Delavigne). A Hotel des Balcons harmadik emeletének 36. számú udvari szobájában lakott a költő, amikor 1906 nyarán másodszor jött ide. „Párisba tegnap beszökött az Ősz. / Szent Mihály útján suhant nesztelen, / Kánikulában, halk lombok alatt / S találkozott velem.” Szinte minden magyar ismeri e sorokat. Aki eljön Párisba, tudja igazolni a költő szavait. 5 napja vagyok itt, és az otthoni 36 fokhoz képest a francia fővárosban 20-22 fok van, a következő hétre is 20 fokot mond a météo – némi esővel...

Rövid séta a rue Bonaparte-on (itt található a Magyar Intézet), és megérkezünk a Saint-Sulpice templomhoz, előtte nyüzsgő tömeg, a gyönyörűen rendezett téren, közepén szökőkúttal. Ezt láthatta egykor (1926) József Attila, aki ösztöndíjjal érkezett a Latin Negyedbe. „Nagyon elégedett volt, örömmel és lelkesedéssel dicsérte a környéket, amely az élénk forgalom dacára nagyon festői, oda látszik a Notre-Dame templom tornya, ott van a szomszédban a Halászó Macska utcája, és minden házban van kávéház, biliárd, a sarkon gesztenyesütő... Attila a legfelső emeleten lakott. Elmondta, hogy a szűk, sötét lépcsőn botorkálva a kezében cipelte föl nehéz kofferját... A hideg-meleg folyóvizet – ahogy hirdették – egy repedezett pléhkancsó helyettesítette, a fűtőtestet pedig egy petróleumlámpa... De neki tetszett a körülötte zibongó élet.” – írja róla a könyvkiadó Cserépfalvi Imre. A kicsi szálloda (4, rue du Vieux Colombier) falán ott az emléktábla: „Dans cette maison vécut en 1926 le poète hongrois Attila Jozsef (1905-1937)”.

A Quartier Latin legbékésebb helye a Luxembourg-kert (Jardin du Luxembourg). Az 1615-ben épült palota (szabadságharca leverése után az emigrációban II. Rákóczi Ferenc is lakott itt rövid ideig) gyönyörűen gondozott parkjának az egyik részén teniszeznek és sakkoznak, máshol zenepavilon, közepén mesterséges tó, szökőkúttal és pici vitorlásokkal játszó gyerekekkel. Jó itt elidőzni kicsit, élvezni a néha felbukkanó Napot, nézni a sétáló, beszélgető embereket. Radnóti Miklós is így tett egykor: „Itt a Medicinkút szélén ülök. Drága kényelmes karosszékben, a pad ingyen van... Nagyon szép itt. Nagy fák az egész fölött. És szerelmesek itt körül a székeken, a padokon így, délután is, csókolják egymást. Itt nem kell színészkedni nekik. Gondtalan, boldog ország ez...” A park melletti kávéházban írta Ady *A platán-fa álma* című versét: „...Girhes, szomorú derekam / szökkenve büszke lombot ontott, / Lombom a felhőket veri / S elhagytak a gondok. Állok: Várom a Nap hugát / Némán a nagy, éji mezőben / S koronámról hull a levél / Zörgőn, búsan, rőten.” Sok minden más mellett ezeket a helyszíneket is megnéztük a keszthelyi cserkészekkel. Csak remélni tudom, hogy ők sem felejtették el az itt szerzett élményeket.

Már órák óta szöszmötölök az íróasztalnál. Kinézek az ablakon, újra esik – galambok sehol. Érthető. Én se teszek mást – mélázok esőtől védett helyemen. Nagy Pali barátom néhány héttel ezelőtt Hévízen egy Provence-i borvacsorán azt találta mondani, hogy nem érti a franciákat, miért nem délre, a napsütötte Aix-en-Provence környékére tették fővárosukat. Lehet, hogy történelmietlen felvetés, de egytértek vele.

Az 1991. évi júliusi párizsi utam legnagyobb élménye a Parc de la Villette-ben Miles Davis koncertje volt. Egyik utolsó fellépése lehetett a világhírű fekete trombitásnak, szeptemberben halt meg.

Hogy milyenek a párizsiak? Erről Vaszary Gábor a következőt írta egykor: „Eszembe jut a Luxembourg kert, ahonnan esténként kitülkölik a sétálókat, mert bezárják a kertet, és az utolsó pillanatban a virágágyak közé szaladt négyéves apróságok is így szól az őr: - Bocsánat, uram! Zárjuk a kertet, ha önnek is úgy tetszik.” Márai Sándor írja valahol naplójában, hogy Párizst naggyá a kereskedők teszik. Ebben bizonyára lehet valami. Rengeteg üzlet mindenfelé, és mindegyikben vannak vásárlók. Tegyük persze hozzá, hogy a francia főváros a kávéházak városa is. Napközben szinte alig lehet szabad asztalt találni. Itt zajlik az élet - esznek, isznak, beszélgetnek, nézelődnek az emberek.

Általánosságban elmondható, hogy Franciaországban nagy figyelmet fordítanak a parkok gondozására, tisztántartására. Éjszakára bezárják, a reggeli nyitás előtt kitakarítják. Júlia leányom évekkal ezelőtt járt először Párizsban. Neki a parkok tetszetek a legjobban. Ahol csak lehetett, cigánykereket vetett a gondozott pázsiton.

Többször voltam a hévízi Bibó István Gimnázium diákjaival is a „fények városában”. Remélem, megérte nekik a hosszas buszozás! Utólag mutatták a fotókat, amint pózolnak az Eiffel toronynál, a Notre Dame-nál, a Diadalívnél vagy a Versailles-i kastélynál. Legutóbb megkoszorúztuk a nagykanizsai születésű, hosszú évtizedeken át Párizsban élt Fejtő Ferenc emléktábláját. A Pompidou Központ közelében a kb. 80 fős zalai delegáció lelkesen énekelte a magyar himnuszot. Fejtőnél a Szent Márton utcai lakásban, halála előtt néhány évvel, Bálint fiammal jártunk. Élmény volt beszélgetni a sokat tapasztalt, nagy tudású 97 éves öregúrral... (József Attilának volt kortársa és barátja!)

Egy jóval későbbi alkalommal, 3 hévízi gimnazistával Fejtő Ferenc fiánál, Charlie-nál töltötünk néhány napot novemberben. 4-én, az 1956-os magyar forradalom leverésének évfordulóján mi is kimentünk a Père-Lachaise temetőbe megkoszorúzni Nagy Imre és mártírtársainak jelképes sírját. Ezt a párizsi magyarok – elsősorban a Méray Tibor által vezetett Emberi Jogok Magyar Ligája – kezdeményezésére állították a magyarországi rendszerváltás előtt, 1988 júniusában, az egykori miniszterelnök kivégzésének 50. évfordulóján. A 44-es parcellánál a Magyar Nagykövetség képviselői mellett főleg a párizsi magyarok idősebb generációja gyűlt össze. A fiataloknak élmény volt az is, hogy találkozhattak Méray Tiborral íróval, az 56-os magyar forradalom emlékének évtizedeken át egyik legfontosabb ápolójával, a francia-magyar kapcsolatok fontos szorgalmazójával.

Váratlanul elállt az eső, és mintha kicsit előtűnne a Nap. A könyvespolcokon a magyar és francia nyelvű könyvek (főleg irodalom, történelem és filozófia) tömege. Ha csak olvasni jöttem volna, már akkor sem unatkoznék.

2011 nyarán a Simon házaspárral töltöttünk néhány örömteli napot itt. A szokásos látnivalók megtekintése mellett finom sajtokat ettünk a kiváló vörös borok mellé. Az otthoni kánikula helyett Párizsban mintha nem is nyár, hanem ősz lett volna. Maximum 20 fok, sok esővel. Megmutattam nekik a gyönyörű Luxembourg kertet, ahol az emberek tömege szokott ücsörögni, nézelődni a párizsi napsütésben. Máskor! Nekünk a hűvös nyári (őszi?) napon a sétálás maradt a szitáló esőben. A parkból lehet látni a klasszicista stílusú, viszontagságos sorsú (1789 előtt készült el a templom...) Pantheon. Egykor ennek közelében lakott a népszerű magyar író, Rejtő Jenő. „Miután hétvégére nem érkezett meg az a pénzeslevél, melyet már több éve hiába vártam, kénytelen voltam feltűnés nélkül távozni abból a kis hotelből, amely a Pantheon szegélyező gömbölyű téren még a legmérsékeltőbb igényeket is meglepte egyszerűségével. Szemben velem a Pantheon mintha gúnyosan vigyorgott volna. Az egyetlen hely Párizsban, ahol öröklakást kapnak a lakók. És nincs házbér és nincs kilakoltatás. Legfeljebb Voltaire-nek voltak itt is mizériái. De vele mindig baj volt... A hotelből úgy kellett távoznom, mintha eszem ágában lenne visszatérni. Pedig eszem ágában sem volt. Reggel magamra öltöttem valamennyi fehérneműmet szép sorrendben, egymás fölé, zsebre tettem szappant, zsilettet, fésűt és Francois Jean Cocteau-t, úgyhogy nem maradt zálogul más a kofferomban, csak néhány tucat levél, egy foltos pincérkötény, két ruhafogas (úgyis minek tartottam?), egy fél sámfa, néhány gallérgomb és két igen alapos értekezés.”

Máskor (1930) Rejtő a következőt írja: „Egy berlini ember itt a város pusztá látásától elrontja a gyomrát. Nem is való Párizs német embernek. Angolnak sem, japánnak sem, ez a magyarok, az osztrákok, az oroszok, az olaszok és egy kicsit talán a franciák városa.”

Évtizedek múltán lehet-e, kell-e vitatkozni az íróval?

Természetesen az ember minden alkalommal megnézi – ki sem lehet kerülni – a felhők közé nyújtózó Eiffel-tornyot, amely esténként díszkivilágítást kap, majd „éjjel eldől, bebúvik paplanos ködökbe” (József Attila). Szintén kihagyhatatlan a Montmartre. A festők, rajzolók terével, Dalí múzeumával, a sok kis étteremmel, kávézóval. Egyszer ültünk be diákjaimmal az egyik kocsmába. Vonzó volt a zongorista jazzmuzsikája és az avantgárd berendezés. A fal tele volt ragasztva névjegykártyákkal, megtaláltuk egy kecskeméti vízvezeték szerelő elérhetőségét is. Kellemesen elbeszélgettünk az „ember-sűrűs, gigászi vadon” (Ady Endre) eldugott zugában. Majd megnéztük az egykor népszerű mulatókat (ma elsősorban turista látványosságok). *La Maison Rose, le Muolin de la Galette* és a mai szőlőlugasok alatt

megbúvó *au Lapin Agile* (Fürge Nyúlhoz). Mint mindig, Simon Gáborékkal is elmentünk a Louvre-ba. Órákon át bolyongtunk a hatalmas múzeumban a festmények és szobrok sokasága között. Lépcsőn le, lépcsőn fel. Az egyik alkalommal közölte is Gábor: ha ezen a lépcsőn is felmegyünk, akkor lenézünk az Eiffel toronyra.

Kisütött a Nap! Az egyik galamb vidáman tollászkodik a fűzfa tetején. Egyedül vagy? És hol a társad? Szétnézek a szobában. A falak polcai tele könyvekkel és a műhelyesek képzőművészeti alkotásaival. A képek egy része a polcok előtt díszel, így takarják ugyan a könyveket, de látványosak... Vendéglátóm lakásában sok könyv van Szentkuthy Miklóstól és Weöres Sándortól. (A *Magyar Műhely* adta ki Párizsban, 1964-ben, *Tűzkút* című kötetét.) A harmadik kedvenc szerzőtől, Kassák Lajostól, különösen sok kötet található. Csak néhány közülük: *Egy ember élete, Szénaboglya, Tisztaság könyve, A tölgyfa levelei, Élünk a mi időnkben, Marika énekelj!, Egy kutya emlékiratai, A ló meghal a madarak elrepülnek*. Kassáktól van Nagy Pál egyik kötetének címe is: *A virágnak – agyara van! A tanulmányok az avantgárdról* 2005-ben jelent meg, amelynek borítóját Megyik János alkotta díszíti. Persze vannak itt könyvek vendéglátóm szülővárosáról, Salgótarjánról, ahová minden évben visszalátogat, élő kapcsolatot tart ottani barátaival, és alkalomadtán gazdagítja a város kulturális, szellemi életét. Eger a másik meghatározó hely Nagy Pál életében. Itt volt főiskolás 1956-ban, itt választották meg a forradalom napjaiban a helyi MEFESZ elnökének. Mint később kiderült: ez erősen meghatározta jövőbeni sorsát. A forradalom leverése után Nyugatra távozott. Az 1964-ben Párizsban – már a *Magyar Műhely* kiadásában – megjelent *Reménység, hosszú évek* című kötetében már „végrendeletét” is megfogalmazta. „A hajó kikötött a másvilágon, hordárok rohantak fel a fedélzetre. Rájuk bízta újságpapírosba göngyölt földi rongyait, az írógépet azonban magánál tartotta. Az égi vámnál meg fogják kérdezni, miért hozott írógépet? Meg akarom írni, utólag, a végrendeletemet. Ez lesz benne. Alulírott, Kis Pál, volt magyar állampolgár, jelenleg égi lakos, ép eszem teljes tudatában úgy határoztam, hogy minden ingó és ingatlan vagyonomat a francia tengeri szélre hagyom. Elhatározásomat az alábbiakkal indokolom. Hazámat, mely Kelet-Európa nyugati részén terül el, 1956. november 27-én hagytam el Kópházánál. Mivel menekülésem okai magántermészetűek, azokra jelen végrendeletemben nem térek ki. Nyugat-Európa Deutschkreutz nevű falujában vettek először nyilvántartásba, 1956. november 28-án. Ott nyer először hivatalosan is megállapítást, hogy szülőhazámat önként hagytam el, elhatározásomat rajtam belül álló okok kényszerítették ki. Mivel határátlépés közben többrendbeli sérülést szenvedtem, az illetékes szervek Eisenstadtba való azonnali átszállításon határozták el...”

A szobában vannak könyvek és fotók a nyaralások helyszíneiről, Keszthelyről és Szigligetről is. Amikor Párizsban vagyok, fel szoktam hívni itteni ismerőseimet, barátaimat. Kende Péteréknél mindig finom vacsora vár, de a baráti beszélgetés sokkal fontosabb. Papp Tiboréknál délutáni kávé vagy sör mellett vitatjuk meg a „világ dolgait”. Sipos Gyulával a Chatelet-nál egy kávéházban politizálunk.

A 19. század második felében a magyar történelem franciaországi megismertetéséért a legtöbbet Teleki Emma grófnő (Teleki Blanka húga) és történész férje, Auguste de Gérando gróf tett. Az arisztokrata házaspár részben Magyarországon és Erdélyben lakott, de sokat tartózkodtak Párizsban is, ahol szalonjuk a szellemi élet egyik központja volt. A 20. század második felében – és a 21. sz. elején – Bernard Le Calloc'h az a történetíró, aki eddig 8 kötetben gyűjtötte össze a francia-magyar történelmi kapcsolatok emlékeit. Tőle tudom, hogy a Saint-Denis-i katedrálisban, a francia királyok temetkezési helyén van egy sír a következő felirattal: *Clémence de Hongrie (1293-1328)*. És persze megtaláljuk a magyar címet – nem kell nagyon keresni – Mária Antoinette síremlékén is. A Forum des Halles közelében sétálva a St. Eustache templom melletti egyik utcában egy síkátort neveztek el magyar királynőről: *Passage de la Reine de Hongrie*. (A 16, rue Montmartre és a 17, rue Montorgueil között.) Le Calloc'h egyik könyvéből kiderül, hogy a síkátort egy Júlia nevű fiatal francia kofáról nevezték el, aki állítólag nagyon hasonlított Mária Antoinette édesanyjához, a mi Mária Teréziánkhoz. Ez csak néhány kiragadott példa. Elismerésre méltó, óriási munkát végzett a magyarul is kiválóan beszélő, magyarbarát kutató. Rengeteg magyar emlék van Párizsban!

Párizsban az egyik kedvenc helyem a Marais negyedben található Vogézek tere (Place des Vosges). A négyszögletű teret/parkot magánpaloták (hotel particulier) veszik körül. Látszik, hogy nagyon megszerkesztett/megtervezett terület, gondozott fákkal, szökőkutakkal, középen XIII. Lajos szobrával. Egykor itt lakott az egyik palotában Victor Hugo (az épületben ma múzeum van). A terület hanyatló időszakában, a II. világháború után itt béreltek Fejtő Ferencék egy komfortosnak alig nevezhető olcsó lakást – a 19. századi nagy író házával szemben. Nem messze található a Bastille tér, ahol az egykori erődnek nyoma sincs már. Csak 5. metró megállójában láthatók az egykori erődítmény maradványainak nyomai. Az 1. metrómegállóban színes mozaikok emlékeztetnek az 1789-es eseményekre.

Olvastam valahol, hogy Kossuth Lajosról is van tér elnevezve a francia fővárosban. Nyakamba vettem a várost. A La Fayette áruháztól keletre érdeklődtem. Nem volt könnyű megtalálni. Még a közelben dolgozók is tanácstalanul néztek rám. Nem adtam fel, egy ingatlan foglalkozó cég irodájában azonnal útbaigazítottak. Place Kossuth – megörültem a kék táblának. Egyik épületen ott az emléktábla is, amely tájékoztatja a franciákat a tér névadójáról.

Az Eiffel torony közelében, még a Bir-Hakein metrómegállótól is egy kicsit délre, a Szajna közelében, néhány toronyház között található a Bartók Béláról elnevezett park. Érdeemes felkeresni az „ember-sűrűs, gigászi vadon”-ban. Én a napsütésben leültem egy padra, velem szemben – árnyékban – Bartók bronzba öntött szobra (Varga Imre alkotása). Bizonyára csak ketten vagyunk magyarok ebben a szépen gondozott parkban. 1905-ben kudarc volt első párizsi fellépése, később már ünnepelték. És azóta is!

Az eső elállt. A galambok sehol. Csak fűzfa szomorkodik magányosan a ház előtt.

